

Е. БЕРКУТ

РІЗДВЯНИЙ
ДАРУНОК

(В ТЮРМІ „НА ЛОНЦЬКОГО“ У ЛЬВОВІ.)

НА ЧУЖИНІ, 1946.

Сако. Ворківська

ЕВГЕН БЕРКУТ;

РІЗОВИНИЙ

ДАРЧИНІК

1943

/В" язничний спомин з "Лонцького" у Львові/

На чужині, 1943 жжж

Ціна 3.- ри.

НА ПРАВАХ РУКОПИСУ

.....

В С Т У П

На Різдво 1943 р. арештували агенти гештапо і мене. Навін-тервэнцію сім"ї відповіли пізніше, що я ні в чому не винен, але тому, що мій близький друг дуже ім "впав в око", а його злови-ти не можуть, то на той час подергати мене-но, і ще дещо мають розяснити.

Читаю сьогодні спомини кол., політичних в "язнів і дивуюся, що вони вже в тюрмі могли описувати свої переживання. "На Лон-цкого" / відома слідча тюрма ще з польських часів у Іванові / це не було можливе. Воно може й корисніче для цих моих споминів. Вони - не відрух, перше обурення за загодіяну кривду, але більш об"єктивно описані факти. Не хочу обвинувачувати за вико-нані там злочинців із німецьким народом. Всюди є люди і розбій-ники. Питання тільки де їх більше і де вони гірші, та де вла-да дозволяє їм і одборює їхні злочини.

Гете казав німцям, "Жити і дозволити другим жити". Пізнав я багато німців, що придергувалися цієї думки, але бояв також які звірства виконувало німецьке шумовиння, що мало волю свобод до Гуляння.

Про них саме - про це звиродніле німецьке шумовиння - саме пишу тут.

Не хочу робити зі себе героя, бо на щастя мав я на Лонцкого, дивним збігом обставин, краще життя як інші в'язні.

В мене така вдача, що незілчуваю голоду, хоча б вже і ослаб без
бжі. Це було для мене великою полегшю в тюрмі, де янці пуха
бідували під цим оглядом. Другою полегшю моєї долі був мій
підхід до кожного нещастя: в білі я думав завжди, що може бути
ще гірше: в порівнянні до цього "гіршого" тәпәрішне нещастя
можна ще видернати і тому треба його терпеливо переносити.
Це не значить, щоб не старатися вийти з білі, як є нагода/. Та-
ка вдача додає сил видернати всякі терпіння багато легше. Зав-
дячую це моєму незабутньому вчителеві, директорові гімнаазії
бл. О. Мостовичеві. Він казав нам, учням запам'ятати
"на ціле життя" науку Вергеля: "Не пінгавайся в білі, а тим біль-
ше завято іди вперед."

Старався і я іти в житті за тісю порадою п.шр.Мостовича.
І йому,

п.шр. Мостовичеві

1

... Тебі - Ніно -
присвячую ці скромні рядки.

Автор

РІЗДВЯНИЙ ДАРУНОК 1943 р.

На Різдво 1943 зібралося у моого брата трохи гостей. Сумне воно було, бо на цілому світі щалів війна, а на наших землях панував німецько-гітлерівський режим. Проте, знайшлася і ялинка із свічечками, пшениця і в хаті було натоплено, а наше прадавнє "Бог Прелвічний" заспівело ще раз третіого дня свят цілє твориство. Один одного розпитував, то одержав під ялинку, а коли прийшла черга на мене мені не було чим поуважитись, бо і ніякого подарунку не одержав.

В цю ж саму хвилину хтось доволі "ніжно" застивав у двері.
"Ось і подарунок" - сказав хтось і якесь непримісне передчути - немов тінь прикрило наш святочний настрій.

З розмахом відкриваються двері і входять - агенти генштапо.
"Ви підете з нами, для розяснення деяких питань" - каже до мене найстарший з них і чомусь ненависно і грізно підіймить на всіх присутніх.

Ось тобі і святочний подарунок!

Швидко їзда автом в якому сидять вже і інші "колядники".
Деякі бліді, інші скривають здзернування, бригуючись обличчям поліціаців. Всі вони з поважними мінами, якби везли провідни-

ків страшної таємної організації. Дивляться на нас, як на най-небезпечніших розоїйників. З очей б'є їм ненависть. Всі тримають в руках напоготові рушниці.

Коли першє враження проминуло, призадумуюся, яка може бути причина арештування і куди нас везуть. Дорога веде на вул. Іон- ского, до славної "турми політичних" в "язнів", це то тієї, з від- кіля злобільшого немає вороття. Хто попадає туди - іде "на пі" сок" /розвстріл/ або в концентраційний табір на повільну смерть.

Ось і тюрма. З галасом відкривається браму. Тюрма немов ра- діє, що і вона може привітати колядників, що почне "Слава во- вишніх Богу, а на землі мир людям доброї волі".

Ще перед годиною співали ми про лукавого Ірода з перед

2-ох тисяч літ, а тут життя нагадує, що історія повторюється. Швидко замикають за нами браму немов соромлячись свого ді- лі.

Відчуваємо, що знову пройшли один етап в нашому житті. і саме тоді чомусь нагадалася мені враження Робінзона Крузо в хвилині, коли корабель відлив з ним від суходолу. Нове життя - чи... тільки життя?

Довга, особиста ревізія, під час якої я всежтаки заховав малий олівець, знімку дружини і обручку..

Знову затріснули двері келії і я опинився - сам на одиноч- ці.

Різдвяний подарунок в 1943 р.

ПЕРШІ ДНІ

Перший тиждень був я у келії сам. Чому? Цього неміг звозуміти. Ніде не був ніким політичним провідником, ніколи не виступав активно проти режиму.

Келія - мала, вікно - на північ і на тюремне подвір'я, де з другої сторони фронтове крило тюрем до реєсти заобігало світло і закривало небо. В тому крилі сиділи менші "злочинці", бо вони виходили на прохід, чого мені не дозволяли.

Третью ночі чомусь неміг заснути. Передчував щось погане. Думки линули до дружини, старенької матері. Вона хора, же моєго повороту, лічить дні і години. Журба про мое невідоме - вкорочує ій вік.

І - ще більша журба за долю нашого народу, за тисячі в"язнів, що сидять запроторені по тюрях...

Враз я здрігнувся і скочив, німовід опарений, на рівні ноги. Прислухаюся: чую виразно плач і лизні зойки - стогін моєї дружини, здавалося, в келії побіч. Біжу до дверей, прикладаю вухо, здержаю відціх.

Плач і ридання чути знову - але це не мое! прумини. О, Боже! Чути удари. Цю нещасну жінку б"ють, б"ють, б"ють - кричить у мені щось разом з нею. Мое серце бунтується проти злочину фролів 20-го століття.

Сильний удар і хтось падає на полівку. Не вже ж я так смієтися людина - людину і ще до цього - жінку?

Боже, як довго ще битимуть? Завіщо? Б"ють, б"ють, б"ють! —
кричить враз із ударами щось у мені.

Проте, що у в"язниці на Лонского б"ють, я чув ні раз, але
тепер був би радий, щоб вони били мене, щоб привели вже до моєї
желі, щоб змушалися надімною ще гірше, як над цією більною жін-
кою, якої лишень не мусів я слухати її плачу, ридань, стогонів
і цих прохлятих ударів нагайки. Не можу відірватися від дверей:
б"ють, б"ють, б"ють!

А може прийдуть вже вранці і до мене? Щоб лиши скоріше, щоб
тільки не чути цього биття.

Чи довго її били? Дуже довго, бо мені затерпта нога, на яку
під дверима оперся, а тоді цей час здавався мені цілою вічністю.

ПО ТИМ НЕВІ

На дворі тепло, здається весна, березень. Хочеться перейти
до лікарні, бо звідтіля легше можна б'йті. Розливаю по долів-
ці воду, відкриваю вікно і босоніж без сорочки стаю біля нього.
Та тоді, коли хочеться ні так легко простудитися. Довго "дзвонив
зубами", вкінці одягнувся і ... навіть катару не дістав. Затепло
на дворі.

А дні ішли ні замітно — сipi, похмури — хоч і теплі — ноčі,
під час яких били в"язнів.

З МІНА

Після тижня я був у келії вже не сам. Дали мені одного кол. знайомого пана Б., дуже гарну молоду людину, прекрасного характеру, але дрібку... снайманталиста. День пізніше, дістали це одного "мешканця", пана Г., сина старости, що своєю поведінкою зрадився, що він конфідент /донощик/. Перше його слово - пробачення, що не вміє говорити по-українському, бо вчився в польській школі. Арештований було за "спекуляцію". Він знає майже усі келії в "язниці" на Лонцького, маже половину в "язніз, до бре ознайомлений з нашим політичним життям.

Очевидно запітав нас, разу зараз попали до в "язниці". Відповідаю, що думав над цим уже цілий тиждень сидячи одинцем у келії і нікік не зміг знайти відповіді на це питання. Думаю, що арештували хіба за те, що ~~жінка~~ на запит одного поліціста відповів, що причиною погіршування настроїв населення у Відношені до німців є їхня ліяльність: облави по містах за молодшу та висилка їх на примусову працю до Німеччини, контингентові ~~жінки~~ ства тощо. Напр., арештовано на місті під час облави 14-річну доньку хворої жінки, що пі слала її по ліки і як собаку, без одягу, іжі і води везли кілька днів в товарових вагонах до "абрики". Донька простуджується в дорозі, мати вмирає вдома. Або інший факт з т.зв. лъокалями, трамваями і поїздами "нур фюр дойче". А ось приклад: дружина проф.Х. сідає у Львові помилково в поспіху до трамваю в переділ "тільки для німців". Зразу пізнає її якийсь Н. та вдаряє її в лиці так сильно, що вибиває два зуби.

На кінець викидає її з трамваю під час їзди; прямо чудом вийшла живою. Або: харчові картки, що їх видають на місяць, такі багаті в "кальорії", що вистарчають на один день.

Це все в аспекті війни та державної точки погляду - дрібнички. Але глянемо на політичні потягнення: чи розстріл кількох молодих хлопців, що їх взято в заклад за те, що десь в око лиці загинув п"яний поліцай - не витворить ненависті всього на селення та бажання помсти хоч би і у найменш політично-виробленім середовищі?

Пан Г. слухає, слухає і усміхається іронічно: "Ну, і ви ще дивуетесь за що вас посадили?" "Та ж це очевидна критика влади, Теперішній режим не може помилитися".

Бачу, що занадто розбалакався перед ним і кажу: "Я не критикую, а вичисляю факти. Я не обвинувачую за них нікого з найвищої влади, може вона нічого там"у горі"не знає."

- "Ну і дивні ви - каже він, - як може влада при сьогодні шкій сітці розвідки і технічних засобах про щось не знати?"

Отже я опинився "на Лонцького" за критику влади, і якщо маю щастя, то ціла історія закінчиться кацетом, а то і тут... "піском". Я приготований на все.

Розмову перериває контролія кегії. Т.зв. "санітар" довго шукає бруду, а тому, що навіть, "кібель" чистий, немов з крамниці, німає до чого причепитися. Тоді приглядається до моїх окулярів, каже що брудні і викидає їх через вікно.

Вечоріє. Ці нудні, довгі вечорі. В келії темно і на дворі нічого не видко. Немає теми для розмови з паном Г. Говорити з паном Б. ніяк не можна в присутності пана Г.

Голод нагадує моїм співмешканцям про свої права. Сьогодні маємо ще рятунок, бо дістанемо сочевицю, що її передає раз або двічі в тиждень, комітет.

Цілу вечірню їмо по зернятку, довшє, як годину, щоб забити тим якнайдовше прокляту нудоту і щоби якнайдовше насолоджува-тись хоч рах на тиждень "людською вечерею".

І знову, лягаємо уздвох з паном Б. на один подіравлений сін-ник з якого щоранку висипується на землю трохи січки, а з нею повно вошій.

Щогодини прокидуюся від холоду /накриваю в мене немає/, розчавлюю більш пажерливу вошу або іншу насікому, і знову у сні втікаю з келії.

Аж дивно, звідкіля беруться ці воші? Ми ж щоранку влаш-товуємо докладне "половання".

НІЧНІ ВІДВІДИНИ

В 2-ій годині ночі відкривають двері. З просоння зривається, переляканий, що вже ранок і я заспав. Та ні, на дворі цілком темно. Значить - битимуть?

В дверях стоїть ключник, похмурий, дивиться заспано і ні слова не промовить.

"Значить - розстріл?" - шепче сусід.

- "Пісок" - тримтячи простогнue пан Г.

Ми були умовилися, що на випадок, як провадитимуть нас на розстріл, тоді маю кликнути "цик" і кожний з нас повинен від скочити в іншу сторону. Ми поклялися не йти на смерть, як барани на заріз.

"Кінець - думаю - треба буде практично переконати себе і "співмешканців", що рятунок можливий".

"Не піддавайся в біді, не трать голови" - думки кружляють, в голові шумить, чую гарячу кров у жилах і не знаю, поденерування це, чи тільки втома. З ляком стверджую, що як прийдеться втікати - не далеко зможу бігти з сьогоднішньою силою.

А ключник, як на злість стоїть уже довгу хвилину в дверях, немов любується нашим здивуванням і неспокоєм. Враз надходить інший "посіпак" і наказує всім нам вийти з келії, забравши все, що маемо. Наше здивування - росте.

На розстріл, імовірно нас не ведуть, бо навіщо тоді забирати всі речі. Куди, куди ж ведуть?

На коридорі їде з речами ще двох невідомих нам в "язнів". На обличчях у них, як і в нас, неспокій і здenerування. Виходимо на подвір'я. Ніч - прекрасна, хоч немісична, але зоряна. А зорі - гарні, гарні, а повітр'я - свіже, свіже. Після дового уваження у келії я вперше на дворі. Глибоко вдихую повітр'я. Чи не востаннє в житті? Знову пронизує прикра думка мізок і не наче влізлива оса не хоче відступитися.

Входимо - до... лазні. Тепер, опівночі, купіль? Про душення

газом ми тсді вже чули, наваже ж мали б загинути в газовій камері? .. "Панове, спокій, шукати отворів," - кажу вихо фусідам.

Ключник замикає нас в якісь кімнаті, здається колишній гардеробі, і сам виходить.

Чи довго ми їдемо? Може і ні, але нам здавалося дуже довго, щохвилини сподіваючись, що десь в якоїсь щілині почне виходити трітівий газ. Бренті входить "опікун" - провадить нас до полярні. "Голитись і стригтись" - командує таким заспаним голосом, що ми притядаємося йому, чи він в нормальному стані.

Після багатьох днів дивлюся знову у дзеркало і сам себе перелякався. Бачу сіране лице, бліду скіру, як у мерця, а варіст, як у малки. Прикро дивитися на себе самого. В пам'яті лежився образ з часу перед арештуванням, а тут, час в'язниці, голоду і холоду та постійного неспокію зробили своє. Страшно мені стало, коли побачив, як може змігтися людина в таких умивах життя. Неваже ж це я? Неваже ж цей сам, що стінки оповідають своїм учням про силну волю, оптимізм? Неваже ж це я, цей сам, що мав над ліжком напис Вергілія: "Ти не піддавайся блі, але з тим більшим завжиттям іди вперед."

Ні! Нам не можна піддаватись! Але як, чи є спромога головою розбити ці мури, переробити душі рабів на людій?

Усе можна! Я рішив в тій же хвилині, що фушу рятувати себе і свого друга пана Б., а пірш за все наш психічний стан, бо інакше ми пропадемо.

Пан Г. звертається до в'язня поляра, як старий знакомий та питає його про помічника - "Той вже на "піску", його вже "го-

ЛЯТЬ "ХРОСТІ".

ГІЛЕННЯ. В нас вступає непія. Знущість-вбоготі не тільки її "пізок", оно не смигуть і голять. Але чому співночі? По голенні приглядається в лазерках. Нас знову упопібніли та хід по людській. Як приємно опляпати себе боз віросту. Пощінгемо ж ртути. Та не довго. Приходить новий негай, інші ділі до - ліяні. Дістаемо по жмені соші замість шил. На тимох трохи п'яче, зола герячи, проте ця купіль впісеться на м'якіш"ю. Місце місце цілі соші. Відтак жлезмо на "відповіді гання" опляжі і вкінці вортаємося по "шому", рапі, як піти-що жлезмо.

Всезупереч: моргають ці заміні ворі.

Знову відтріснули як німіт п'яре і мі клалися "відповіді гання" на відповідний сінник.

НІНА

Ріло піллів я по вікна, щоби борей не пронісся, як пругі прохочалися по звільненому повітрі. І через грани поїшли - ІІ. Незадома. Вона виділа на каміні під протилежними нуром і перекрізля вогнишу кіртоплю. Розіпинла плащ, бо зонд заліз підгрі віло.

Із хуніну вібув я про кухору за оборону відійти на вікно, про зіркового я бачив тільки - і є-таку краєу зорі цього пекла: не вони. Вона перекрізля кіртоплю як і інші міжнічні, назначе "робот" /автомат/. Ціла ІІ постать буде опинитися інше.

Хто побачив би ці велики харі очі, цей глибокий погляд, що відкриває багатство душі і неначе проникає вашу душу, той ніколи не повірив би, що вона в будь-чому провинилася. Вона ж така ще молоденька, жити б йі та рациї своєю газною, а тут незабаром буде і вона подібна до тієї зонтилої картоплі.

Вона така гарна! Ці темні, буйні кучері гарно причесані, навіть у в"язниці. Прекрасне, смагливе личко з малими вустами, яких досі не бачив у 16-17 літньої дівчини. Личко вірна ротографія аристократичної душі. Постать-стрunka, зручна немов у танцюристки. Вона була б напевні королевою кожної зарази. З-під гарного плаща видно скромно, темну суконку з білим комірцем, що при цій смагливій скірі і розкішних кучерях виглядає на прекрасну бальову сукню. Ій в тому до лиха, що і в нормальних умовах і на забаві звернула б на себе увагу, а не тільки тут. Вона напевно одяглась так на Різдво і також їх відірвали від світоточного стола. Надто білий комірець доказував, що не довго перебуває тут. Ноги ці на мокруму снігу і болоті, в тонесенських панчішках і в низьких ящір'яних черевиках /чи не найменшого рабричного числа!/.

Так перебирає гнилу картоплю пальчиками, що напевно лише вишивають або грають на піяніно. А до ж можуть бути ці думки в цю хвилину? Може, як і наші частю, на "піску", а може прояснила вона лиху свою долю?

Ні, ця дитина не знає слова: проглиняю. Ці великі очі немов питаютъ: за вішо? Завішо я так караюсь тут? і навіть в цій в"язниці вдалося цій покорити вже члесь сер-

цо, бо не так то й лічко посягти лижки і пістоліси по приці.
Тут, не попадір" і може бопій відішкоти свій сміховитим, європейським
піборомічко/якого мі умі таєк позро на спляпелем/ і не потріб-
був пітитися з змергячій котіз. Напочто мусітимо погого ві-
платити за цю паску!

Думати "ної" під час відпочинку "цік". Це все знати пан
Б., що твоє якощіти в зікні. Вісімаку заміс зчес. Відкрітиються
п'єврі і хопітъ-якесь хмізія, впісати "санітарні", бо
я нічі не і "язвічний лікар. Поміжненій з ртію чий тутітсья тів
не на мене, чому я якошу не срімну "узи га". Всупереч упімішання
погрозам і т. п. пікрою я не зікавлю феї "пощаїв" тільки "як
нівшіх "богів". Опін із комірії штіре байтуши, внушилим голо-
сом фі зорі в порятку сподіючись, як всюди і зевіді, віппорілі
"так". Він і їх інші звертаються до п'єврі і в тому моменті я
кожу різувче; я і віні не діють в почі спати, а в пізній вільня-
мі велімося з ніг і хотімно як і інші в явні мати хоча б 15
хвилинний прохід кожного дня.

Лікар сплянув на мене фріано, що більше впівночі мріяр може
відтворити філ етіл до філіл, обі вешевіли собі філія котії і
війшли боя слова.

Ах таєр юніліст на мене "співмішанці": "що ви та ж обгучити
тако не попадірі? Мі купічко "цік" п'єврів голоснійші, аже обертують
ключі в нашіх п'єврах, а нас голі розбушити в велумі Пан Г.
пригадує вибачу, що у явніці не вільно ніколі перед ніким нарікати.

Оповідаю їм, що ця дивна поява в цій в"язниці, щя "артистка-аристократка" полонила так всі мої думки, що я душою не міг бути в келії. Скачутъ вони по черзі до вікна і всі ми погоджуємося із тим, що вона-че буденна краса-незвичайний в"язень. Співчуваємо широ цій дитині і дуже хотіли б довідатись, хто вона така: землячка, за-вішо арентована тощо. Кликнути з вікна небезпечно. Надто далека і можна напитати біди. Не тільки собі але і цій дитині.

Рішаймо вижити кращої нагоди. Наше життя омишає, можемо спокійніше говорити, бо про неї, а не про політику, значить не треба зважати ні на чан Г. ні на двері.

Вгадуємо її професію, призадумуємося хто такі її батьки. Я переконую, що вона артистка. Таку дбайливість в одязі, зачісці, таку граціюність рухів, навіть при перебіранні зогнілої картоплі-можна зустрінути тільки в артистів.

При вікну може стояти тільки один. Скачено по черзі. Врешті прийшла черга на мене: біля неї саме вартовий. Виглядом по дібний до різника, бика і маші. Грубий, присадкуватий, червоний, широколицій із зпіщенім носом рукахи боксера, малі "ячими" п"ястуками. Шапка в нього"на білі", вимахує руками. Віл-страшудчий у нього вигляд. Біля нього відається наша "артистка", ще більшою дитиною. Він лізується на неї неначе голубний вовк на ягня. Мені здається, що він зараз кинеться на неї забувши про свою службу і про всіх присутніх. Та ні! Дає команду: ходи. Вона випрямовується, немов пробуджена зі сну, глядить на нього, кідає зонилу картоплю, витирає маті прекрасні

руччята до "мішка і ще не в"язничним ходом" іде за ним, як сернатко! Ця х-ода! Так легко може ходити людина, що не довго у в"язниці, а так гарно ходять тільки артистки на сцені.

Яким правом говорить цей вартовий до неї через "ти" - бунтується в мені.

За хвилину відкриваються двері в сусідній келії. Там не було ще никого. Не вже ж її замикає там цей розбішака? - шибнула думка. Так. Це дуже правдоподібно. Вона стогне...

На саму думку про "це страшне", затулуються п"ястуки. Яким правом? Де ж ті закони, де ті люди, щоб запротестували проти не-людських злочинів у в"язниці "на Лонцкого"?

П-олудне. На коридорі пересувають котел від дверей до дверей. Мої молодші співмешканці нагадують мені бідних, голодних звірят із кліток зоологічного парку, коли їм приносять поживу. Зовсім так, як і звірята /головно пан Г./ бігають то сюди, то туди неспокійно. Пан Г. нерікає, що почали видавати "з другого кінця" і що "обід" прийде до нас вовсім зимний.

Розмова уривається. Великий пан - голод опановує всю в"язницю. На хвилину призабули навіть про існування "артистки". Ціла свідомість спрямована тільки на одне: що буде на ~~під~~ "обід", чи буде крім буряків та ріпи кусочек картоплі в юшці, чи тільки сама вода?

Надходять і до нас. Мені пощастило: дісталися кілька кусків картоплі, що так прекрасно смакують у в"язниці! Ложки не маю, але користуюся малою кісткою, що колись знайшов у юшці. Щож

За посуду служить поржавіла коробка від консервів.

У в"язниці є стісся як-най-довше, щоб і довше насолоджува-
тись тим, чого дома і бозроги не єши б...

Я і пан Б. мали ще одну причину, чому єши так довго. А са-
ме не спішлися до розмови з паном Г. Він завжди нарікає на
харч, на голод і вивченим способом провокує нас до нарікань на
в"язничну владу, режим тощо. Ми впевняємо його, що "обіц" нам
дуже смакує і це доводить його до люті, проте він мовчить.

З'ївиши стукаємо до стіни, де повинна бути "артистка", проте
"невідома" ні відповідає, бо ні знає нашої "абетки".

Що робити? Що робити? Ці нуди.

Подвір"я опустіле - її не має; Малим олівцем позаписував
уже всі дощники, ціле ліжко і рами вікна, уже не маємо чим і
де більше писати, - залишився тільки кінчик олівця - при виїм-
ковій нагоді може вдастися передати листа. Та паперу ніяк не
роздобути. Ну ді! Аж тут зрозумів "Афоризми" Шопенгауера, де
сказано, що другим нещастям людства після хвороби - це нуди.
Вправда зробили ми собі з хліба щахи, проте на справжню шахів-
ницю прийшлюся довго ждати.

НІЧНІ СТРІЛИ

Цієї ночі я довго не міг заснути. До пізна чути було пересадно голосний крик радіо в "Басині" в "язничної обслуги. Таку музику могли слухати тільки п'яні. Це наші сторожі бавилися так з нагоди якоїсь радісної новини на фронті.

Несподівано, десь біля години першої в ночі чуемо стріли на подвір'ї. Скачено до вікна. Під муром стоїть кілька в "язнів із пов"язаними руками і ногами. Один з вартових відчисляє кілька кроків від нешасних і по черзі стріляє до кожного в "язня по кілька разів. Якщо в "язень" впаде, тоді стрілець відступає крок взад і далі стріляє з-відтіля знову до іншого. Так зорганізовано "педагогічно" науку стріляння до живих цілей та із ступенуванням труднощій. Дарма, що при цьому хтось може осиротити жінку і дітей. Тепер людина під час війни, а до цього ще й чужинець, не має ніякої вартості. Коли стрілець не попав до цілі, тоді його пілхмелені товариші кепкують з нього.

Опісля чуемо гуркіт авта, що нічю і ранком вивозять тіла убитих, а відтак в цьому самому авті привозять з пекарні хліб. Життя мусить іти далі.

А кров з каміння змиває інший в "язень" і ні сліду не залишається після нічної науки.

Тільки - десь там - заплаче тихо старенька мати...

В И В I З

Рано ми заспали, вартовий питав грізно, чи має ще раз вистукити у "віконце". Починається сірий в "язничний день".

Спіраючись на стіну-всташу. В очах темніє. Уже до часу арештування харчувався погано, тепер в "язниця" забгара решту сил. Поволі приходжу до себе.

Вмиваемося швидко і вправляємо ранню руханку-біг довкруги стін.

Сьогодні у нас небуденний день: нам вдалося вирвати у фрязієра кусок часопису-тільки уривок-в німецькій мові. Проте він дає тему до нових дискусій.

В часописі-опис подорожі вояків на східний фронт та їхні переживання під час ІІІ іди поїздом: "Під нами гудуть колеса вагону... минаємо свіжі могили і тільки у сні вертаємося додому".

Точно так, як і ми, що тільки у сні вертаємося додому до наших сімейств.

Вчуся віршик напам'ять і так швидше минає час.

Сьонодні дають пізно - "каву" і кусок хліба. Розстелюємо хусточку до носа на коліна-це ніби наш стіл. На такий обруч кладемо хліб і юрою осторожно, щоб ніодна кришка не впала поза хусточку. Ця хусточка очіночально і наш рушник і подушка на ніч.

Виглядаємо через вікна. Немає никого. Влаштовуємо полювання

на воші. Сбогоднішній баланс - не великий: + 2. Вдоволені з пото-
вання хочемо далі деклямувати наш вірш та перенесемо нам див-
ний стук по подвір'ї. Це вигнали на низ т.зв. постійних в'яз-
нів, цебто горстку щасливих, вже переслуханих і не засуджених
"на пісок". Здебільшого це німці.

Вони мають руханку чи прохід. Це виглядає так, що з друго-
го поверху мусять бігти на подвір'я в дерев'яних холахах, а на
подвір'ї довкруги мурів гусаком. Видно, що дзякі з них гонять
речіжками своїх сил, проте зі страху перед карою біжать, щоб не
відстати, бо це коштує нагай-ку по плечах.

Та проте ми завидували їм, бо і нам хотілося б бути хоча-
пару хазин на дворі. Ми так довго ні бачили сонця. Нам здається
що саме тепер воно гарне. І чому не маємо ми будь-якої пра-
ці?

"Руханка" на низу закінчилася. Знову гуді автомобіна - свого
дні вивозять на розстріл, дають знати стінним "телефоном" - сту-
каючи.

Приглядаємося перше до цієї церемонії. З нашого бльоку
виходить близько 50 нещасних. Виводять всяких "злочинців", різ-
ноготвіку, статті, звання - і, чомусь, одну літину. Уставили їх
за автом трійками. Всі стоять тихо і спокійно, немов ждуть в
чэрзі на звільнення з в'язниці, а не в ід життя.

Авто зтихає, мотор виключений. Стоять "кандидати на смерть"
спокійно, напевно думаючи по своїх найближчих. Ше хвилина і по-
везуть їх як що худобу на заріз. А там десь, на піску, поскла-
дають їх, як дрова один на одного.

Дитина тулиться до мами, шукаючи у неї порятунку, але і мама думками уже не на цьому світі. До першої трійки підходить вчорашній "герой-різник". Ще більше чевоний, як вчора нагадує щілком розяреного бика на еспанському грищі, де дрочать його червоною шахтою. Стас він перед першою жертвою - юнаком та із усієї силиб "є" його п"ястуком у лиці. Робить це в поставі боксера й з такою ж міною, немов вправляє на звисаючому м"ячі. Вдарений хлитається, тоді дістает з другого боку знову удар, що вліряє рівновагу. Це бавить "різника", що грається з нездасним, як кіт в мишо-ю - зовсім відданий "боксерській" заправі.

Після кількох ударів переходить до другої особи і так "час тус" усіх по черзі. У нього видно добра заправа, бо іншому на певно поздиралася б шкіра з пальців.

Кожна така трійка збита п"ястуком або нагайкою мусить жувати, "радісно" вискочити на смертьне авто, бо до поспіху заоочує інший. Він б"є кожного не-милосердно по спині тумовим вужем.

В середині юрби стоїть якийсь високий, елегантно одягнений пан. Виглядає на різьбу. По ньому не видно страху ані ненависті до катів, а тільки співчуття цьому двоногому звіряті. "Різник" наближається накінець і до цього дивного в"язні.

Не забуду ніколи їхньої зустрічі. З початку глянув "різник" на нього, як на всіх попередніх, так, як дивиться боксер на висячий м"яч. Усі попереднім були тільки предметами до боксерської заправи, це не були люди з нервами, болем, почуттями, тому і "заправа" ішла досить спокійно. І тут, неподібно, на-

трапляє "різник" на не бачений досі погляд очей. Зацікавила його імовірно і постава в "язня", його рівновага духа, спокій і відсутність будь-якого страху, та зате наявна погорда до ката. На хвилину здавалося, що в "язені" вдарить перший. "Зрідла" міна "різника", він перемінився в мить в учня перед професором. Ця несподівана повага зміщала його. Правдивий раб, відчув перед собою пана. Намить зазагався. Оба змірялися очима. "Різника" опукає відвага. Тоді підходить другий посіпака, що стояв біля авта і вдаряє в "язня" нагайкою по голові.

В цій же хвилині-проникливий крик: т а т о!

На порозі в "язничних" дверей стоїть наша "артистка" — і крикнувши падає на землю. Здавалося, це був останній її крик у житті.

А він, цей кричливий характер, коли побачив доньку-дитину у цій в "язниці", серед цього пекла, аж тепер не зміг злавити у собі страшного болю і крикнув: Н і н о, та і собі повалився на землю.

Це слово "Н і н о" було напевно його останнім словом в житті. Ми почули в цьому крикові стільки розпухи, болю, страждань, що цього тяжко видорожати людському серду. Наваже ж може одне слово так зморозити?

Упродовж цілого дня дзвеніли нам в ухах ві два слова: Т а т у! Н і н о! Навіть пан Г. ходив немов запаморочений.

Ми відійшли від вікна, бо боялися, що почнемо кричати, визвати Бога на помсту. Нé знаю як цалі садили людей на авта, не було більше сил приглядатись цьому.

ПЕРЕСЛУХУВАННЯ

Довго відмивала в нас сумна подія Ніни і її батька. А її ні було більше видно на подвір'ї. Ми похоронили її в пумці. Миття віділо палі, сірі, в "язничнє". Аж по 4-ох тижнях покликали мене банком на переслухання. До гестапо велі мене "такий". Були як гестапо не палако, тому провадить мене він не закований, лише з рукою в кишні, і напевно з пальцем на язичку орявнінга. Врешті по багатьох лініях бачу сонце, вілліхую вперше і відень свіжим повітрям. Властиво не повго сидів я у "язниці", та все ж сівт зипусся мені зміненим, а сонце прикрасним. Ласкаві самотуки втігають глибоко свіже повітря. Люди зилежуться мені шармізими. І прийде їм не думку, що ось цих двох, що будуть спокійно побіч сюсі, один оліпій, а другий - червоний що це один зелене другого на вищенні, - али чи не али - і тримає його життя на язичку орявнінга.

Приглядаюся уважно до бічних вуличок, облумуючи моїливість скочити обік і втекти в цієї неволі. Здається, що прийтеться не тяжко, тільки перших кілька кроків мусять бути скріші віл кулі, щоб не дігната. Пізні уклеб. Ось, ця вуличка на південь, там зможу скочити через паркан до горопу, а далі все знаю. Втікаю якраз тут п'ятнадцять кроків тому від польської поліції, коли ступіював на нашому тесному університеті. Гэй, скільки ж це літ минуло! Тоді, як ускочила поліція по викладової заті то як визирка скочив через прометровий паркан і так утік перед в "язничною". А сьо-

годні? Чи зможу повторити з успіхом втечу і так вийти з в"язниці? І чому у місті князя Льва мусімо втікати ми, саме перед чужою поліцією? Чому? Гарячково працює ум... Втікати вже тепер, чи віртаючись? Вкінці вирішую, що краще після переслухання. Цікаво, що захищують мені? Чи на вулицях буде більше людів, як вестимуть на "обід". У випадку, якщо вуміння буде дуже занепадна, зможу краще заміщатися між товпю.

"Тай-ний" питав мене по-польськи завіщо я арештований. Віневною його, що мені це невідоме, він радить мені говорити правду. Входимо до гарного будинку гестапо.

Переслухує мене мало інтелігентний, пузатий, якийсь Міллер. На загал поводиться по-люцький, ні вдарив ані разу хоч інколи намірявся.

Спершу хиттєміс. Де ходив до школи?.. питаеться між іншим. Відповідаю, що покінчив університет. Він перебиває страшенно лютий: я питав, чи маєте іде покінчили народну школу? Віяснюю, що в нас не можна дістатися на університет без народної школи. Не помогає. І я мути прово подавати всякі школи, курси тощо. На самий хиттєміс пішов цілий день. Тільки пекінька разів стукнув він кулаком по столі та кричав, що мое місце там на "піску". Я запевнив його, що сам чого іншого не сподіваюся.

На багацько гіршою від Міллера була його машиністка, що часто встравала в переслухання і від себе давала різні залихи, ніби "перехресні питання", що в більшості були неноречні. Коли Міллер націо лютував, тоді я "не розумів" якогось слова і ждав на розяснення перекладачика і тим приводив його до спокою.

В півдні переслухення Міллар відмав папіросницю, частув папіросами працівнику, міністру і нічно зі дружово-заспокоюючись попсе і мені. Я п'яку, кажу, що не курю, тоді вінгрізним тоном накидається: "То чи не хочите зняти від мене"? Якщо позволите відійти, кажу, але ти можеш друпа у в"язниці, бо сам не курю. Це його заспокоїло.

Наново почав мене мучити і тає пів голини; я робив у Львові в 1923 році і нік не хотів повірити мені, що я ступлював топі.

Врещті звертаєся до в"язниці, та кий втомлений, що не бачу неділі на втечу і відкладаю ії на наступний пень. На пруський пень почалося властиве переслухення; по якої партії надлежав чому критикував режим, тощо. Попаду знані не загадай, та заповінню, що те саме сповідав не помірення юхнього урножня і озувульських коментарів. Неваже що це спитики? Він же протоколувати, але вибирає менш пристичні попіл, чи то, що і сам боїться висувати, що гірше. Врещті відповідає, що ініціюється. В поворотній порозі втеча не піде, що "такий" порів мене іншою, маючи цілком опустілою, вулицю,

ЛЕНЬ УРОДИЧ ГІТЛЕРА

Щи не пізнє історія, щоб якраз ті, що спідли в в"язниці відчаяли його ріжмові-нейбільші землятели цей пень. Болі б співачі Гітлера повідомя, як счастковою його пісні уродин, то коментант в"язниці не Лонцкого стави напевно тесам наїм спів-

мешканцем в келії.

Через вікно чуамо, як десь грає радіо. Марші, паради, запев нення про "зіг" /перемогу/. Враз відкриваються двері і входить вартовий. "Може амнестія?" - подумали. Та ні, це з нагоди такого свята приносить нам вартовий, уперше у в'язниці папір... для ютів'ятного вжитку. Смішне, але правдиве. Досі цього ніколи не було. Ми були до тепер зрівненні зі звірятами. Довго роздумували ми і лискутували над тим, чому саме в день угодин Гітлера маємо вперше вживати такого паперу? Чи це лише дивний б"юрократичний збіг обставин?

Пан Г. відшукав мій малесенький олівець і написав на першому клаптику цих паперів: "З бірка на пам'ятник Гітлерові". Щогодні здається нам такий вчинок не смачним, проте хто був "на Лонцкого", цей зрозуміє душу в"язня, як це сталося навіть з таким, як пан Г. І саме впору дали нам цей папір. Увечорі одержали по дві цілі картоплі-в луштині. Мій друг пан Б. на багацько молодший та з більшим апетитом так поспішився, що з"їв зразу обі картоплі не обираючи їх. Насідок був такий, щоувесь папір пішов на виключний вжиток пана Б. - і навіть цей клаптик з написом.

Думаю, що мало хто з найближчого оточення Гітлера закінчив цей день з таким гумором, як наша келія.

НЕСПОДІВАНКА

Наступного дня пан Б., що підліз до вікна подає радіоку вістку: на подвір'ї наша "артистка" Ніна. Радість наша помісника. Ми ж поховали її вже в думках. Тепер виходить, що вона переболіла свою трагедію та що її знову вигнали до праці. Цим-ко до якої?

З розстріляних привозили назад одягу до в"язниці і що декілька днів наказували в"язням сортувати її на подвір'ї. Наваже були десь більші циніки від членів управи в"язниці на Лонцького що казали б цітям порядкувати одяг розстріляних батьків.

Відна Ніна змінилася дуже. З колишньої "рожі весни" замінилася тільки тінь. Прибита горем, бліда неначе по довгій наїзді. Ці гарні, пухкі ручевята виглядали як у бабуні. Лешві отіна давня краса личка, зщупіла постать, суконкою могла б тепер два рази обвінутись.

Працювати справді як автомат. Проте кожну частину одягу піднімала остерожно, німов боялася, що бомба вибухне під нею. А може побоювалася, що натрапить на одягу батька? Вона бачила, як його вивозили на розстріл, але все ще напевно тіла в неї надія, що може він живий, що може пощастило йому в дорозі втікти. А може - знайде вона зараз доказ страшного факту.

Хіба ж можна було мати тяжчу і прикрішу працю від цієї? Чи ж можна було видумати гірші тортури для цієї дитини?

Вона похилила лихо над куною одяжі, зблідла,

І РОД ХХ СТОЛІТТЯ

Наступного дня Ніни знову не було. Може занедужала? Ми раділи, що не мусіла так тяжко працювати, але жаліли, що не бачили її. Вона заповнювала нам в "язничний день", ії поява на подвір'ї оживляла і нашу келю, давала тему до розмови і ми уже толі не нудилися так. Значить сьогодні видастися нам дунь дуже довгий. Та ні! Знову якась чортівська новина: чуємо плачі, писк, крики, та все цитячі. Біжимо до вікна.

На подвір'ї знову це прокляте авто пра вивозу живих трупів на розстріл. Сьогодні проте вивозять самих дітей. Білнітка знають куди їх повезуть. І, не так як старші, що йшли завжди на смерть з лівним спокоєм і резигнацією, панічно кричать, несамовито ридають, моляться на життя. Найбільш тверді вдачі не могли отануватися. Навіть "різник" не бив уже никого, а тільки давав стусани, щоб скоріше вилазили на віз смерти.

Чи зможе хто з нас забути цю картину? Цей плач, ці зойми - не були тільки цитячі. Нам здавалося, що це плач батьків, матерей цих дітей нещасних, що це плач цілого людства над трагедією ХХ-го століття, що дозволило до вчинків нового ірода.

Я чув тільки слова: завіщо, завіщо?, а інколи: "Мамо, Мамо!"

Що поможе бідна мати, що вже давно на "піску", або ще гірше - швиться крізь гроти, як ладують на розстріл ії дитину.

Чи розстоїть її слізи закам'яніли серця звірів?

Тих, що всідають непоспішно, кидають до авта, нэмов поліна пров. Тих, що чипляються одягу вартових, дверей тощо, обезвладновали п"ястуком між очі, і аж тоді кидали їх до авта. На вид цього інші кричали ще голосніше. Тут треба б бути тобі - Данте, інакше змалював би ти своє пекло. Не відомо тільки, чи зумівши підібрати відповідні слова до змісту подій?

В Т О М А

Постійно почиваю себе втомленим що раз більше, проте сього дні втома, якої ще досі не було. Невідомо, чи ці бідні літи так націрвали мої нерви, чи недоживлення осягнуло своїх вершин - не знаю.

Всупереч забороні кладуся вдень спати. Втомився я. Може життям? ~~Важко~~ Простягаюся на цілу довжину тіла, нэмов намагаючись самому перемілитися в простір. Відчуваю полегшу, щось ніби приглив нових сил, нэмов поворот до життя. Як мало треба інколи людині, щоб бути вдоволеним з життя. Я забиваю на хвилину про Лонцького і переходжу в Нірвану. Щечую галас міста, але він віддається кудись, слабне, слабне і западається. Засипаю. А в сні бачу знову вивіз дітей, чую їхній плач і шойно на стуках пана Б. пробуджуєсь. "Ей, не рискуйте" - говорить він співчуваючи голосом, цих кілька слів знову мене перемінює.

Невже ж цих пару тижнів в "язниці" мене так змінили? А що скажуть ці, що були ціле життя у в "язниці"? Де ж сильна воля, де оп-

тимізм?" Мусимо боротися і не піддаватися біді".

Зриваюся, біжу до вікна, щоб дихнути свіжим повітрям, але чи тільки тому? Ні, маю ще надію, що побачу там Ніну, може вона буде тепер знову біля дитячих суконок, може перебратиме пташи-ки своїх сестричок, що їх уже не потрібують. Нема.

Довгий, прикий вечір знову тягнувся, але втіма якось прой-ша і більше не верталася. Я перебув криз у.

С Н И

Кожний з нас розказує ранком, ніби байдуже, що йому сниться. Що ранку стараємося розяснити сни. Майже всі в "язні прив"язують до сни велике значення. Про це читається в багатьох літе-ратурних працях і навіть в святому письмі є згадка про це в кількох місцях. Подібне було з нами. Наші сни, це була перш за все -- воля. В снах були ми всі вдома, в минулому або майбутньому житті. Рідко хто з нас мав такого "пеха", щоб у сни "залишився" у в "язниці". Тому то з малою надією засипали кожного разу в на-лії, що щось гарне присниться. Другою причиною, чому ми зверта-ли увагу на сни, було це, що - віщування. От хоча б сьогоднішній сон: Мені приснилися чоботи, а це значить, що напевно одного з нас або всіх з нашої катії з вільнятъ. Так вияснює нам щодня всякі сни наш старий ветеран з "Лонцкого". Неваже ж справді мали б мене сьогодні звільнити? Не хочеться вірити, а проте лась там, на дні серця тліє надія, що сон здійсниться. Дей день був повен емоцій. Кожний галас, рух на коридорі-вливав у мене

надію, що йдуть нас звільнити. "А може вже тепер?" — так було цілий день. І тому цей сон мав своє значення. Бокоч і не заїхився, то проте ми мали цього дня трохи емоцій.

ЗААКЛІМАТИЗУВАННЯ

Прямо не хочеться вірити, що діякі в "язні" перебути у в "язниці" 10-20 років. Розяснили це тяжко, а зрозуміти можна тільки в "язниці". Подібно, як гарячу воду відчуваєш наші нерви через першу хвилину, а потім ~~не~~ відчуваємо вже того, хоч вона ця сама. Також ж інколи і з в "язницю". У в "язниці" найприкріший початок, і то перший день, а далі помалу, помалу починає тролі на привикати. Кожний наступний день приносить щоразу більше отупіння нервів, байдужість і досвід з в "язничного життя".

Ми вивчили азбуку-стукання, це давало нове заняття-розвивку. Ми мали вже ложки, за світер кухар видавав дрібку більше "зубів", а по 6- ох тижнях дозволив нам навіть передати пакет.

Ми заакліматизувались.

Перші психічні рани засклепувалися і життя почало перемагати. Мали заняття: шахи, та інші гри. В нас віджив гумор. Мали прекрасні години лискусій.

Доношка пана Г. вилюкали щораз частіше до гестапо і він вертався завжди з новою темою до обговорення, — з політичного, релігійного та суспільного життя, і завжди випитував нас про нашу думку на порушенну тему. Він думав, що ми такі наївні, та не догадаємося яке його завдання. Тому вертався щораз сумнівний,

із свого звіту. Видно нہ міг вдоволити будь-чим гестапо, а ми не давали йому конкретного матеріялу в наших дискусіях. Бувало що він нہ міг вже видерхати і питався, чи ми направду так ду-
маємо, як говоримо: що ми нہ голодні, що не жеруть нас воші,
що не діється нам ніяка кризда, та що віримо в те, що нас
звільнить. Часто питав мене, як це можливе, що в мене такий
гумор. Тоді я розвивав перед ним мою теорію про оптимізм, що
і тут у в"язниці можна ії пристосувати. Наприклад, казав я йо-
му, є в"язниці де всі в"язні заковані, отже в порівнянні до
цих нещасливців в нас розмірно краще життя. Тоді він замовкав
і довго гриз нігти.

Час минав чимраз жвавіше.

В Е Л И К А С У Б О Т А

В нашому житті ніщо не змінилося, тільки наша Ніна сиділа знову на подвір"ї і сортувала одяг закотованих. Ще більше з-
чорнів ії колись сніжно-блій комірець, ще більше зблідо ії
колись таке гарне, рум"янє личко. Ми чергувалися на нашему ві-
кні, щоб їй приглядатися. Довго слідкували за ії працею та ци-
ми нужденними лахами, свідками недавніх трагедій.

Деякі з одягів були подерті, інші зі слідами крові /від по-
боїв, бо в опязі нікого не розстрілювали - шкода матерії/. Пр-
раз більше згиндалася Ніна над цією працею. Інколи здавалося, що
вона вже забула, хто вона і перемінилася в слідчого суддю, так
до кладно-шукала минулого, так приглядалася одежі, так хотіла

відтворити собі долю, останні хвилини, переживання цих, що но-
сили ці лахи, що так недавно були живі і здорові.

Рухи Ніни були пливні, хоч праця нелегка. Стравожено шука-
ла. Вона напевно знає, що сьогодні В е л и к д е н ь, бачить
може в спогадах свою сім"ю в святочному настрої попередніх
свят. В новій оде~~ж~~... одежі? А тут - знову Велика Субота і
перед нею одяга... та не нова, а зім"ята, покривавлена, а мо-
же...

Враз вона неначе пробулилася з задуми, ожilla. Очі стають
більші, пильно вдявллються в якусь одягу. Спершу немов боя-
лася, не хотіла вірити, що це когось знайомого, немов шукала
познак, яких ні повинно бути на одязі дорогої її людини. Та
цим більше шукає, тим більшій переляк на лицьку, тим більше
розширюються очі, - ці великі, чудові очі. Руки тримतи, як
у хворої. Рухи тепер скорі, скорі, вивертають блузу на другу
сторону, видно шукає ще порятунку, хоче ще себе потішити, що
це не той одяг, про який думала. Шукає якогось особливого зна-
ку, підпису. Схиляється тепер і читає. Руки дріжать чимраз
більше. В цій хвилі вілживає перед нею власний одягу, дорога
її серцю постать.

Ніна витягає перед себе руки, немов хоче обніти цю найдо-
рожчу або просити порятунку - і тутить блузу до грудей і враз-
з її наболілого серця виривається крик протесту, розпуши і бо-
лю: "Мамо, М а т у с ю, бідна Ма т у с е н ъ к о м о я, Ма..

Спершу крик її сильний, крик здорової Ніни, "артистки", а
закінчення речення, оце "М а" ... уже слабеньке і боляче, так, що

і нам на очах з"являються слізи і здається разом з її падають
на мамину блузу, на одягу розстріляних...

З подвір"я винесли її разом з блузою, якої ніяк не можна
було відірвати з малих ручея. Ніно!

Не плач бідна дитино! Це Великдень! Христос
і Тебе візьме зі собою до Твоїх батенька і ненъки...

Господи! Не прости, не прости ім,
цим катам, за ці страждання усіх
незасних.

НЕ ПРОСТИ!